

**KLASİKLER, MARX, KEYNES
VE SONRASI:LAISSEZ-FAÏRE LİBERALİZMİNDEN
GÜNÜMÜZ PİYASA EKONOMİSİNE**

Özlen HİÇ BİROL*

ÖZET

Bu incelememizde temel konu ekonomi politikalarına çerçeveyi belirleyen ekonomik rejim, ekonomik rejimle ilgili olarak ortaya sürülen başlıca ekonomik sistemler, görüşler ve modeller ve yine ekonomik rejimle ilgili başlıca fiili olaylar ve fiili gelişmelerdir. İncelemenin kapsamını dar tutmak amacıyla inceleme temel olarak gelişmiş ülkelerle sınırlandırılmıştır ve gelişen ülke sorunlarına, bu ülkelerle ilgili ekonomik rejim ve model tartışmalarına girilmeyecektir. Fakat gelişen ülkelerle ilgili olarak yapılacak incelemelerin başlangıç noktasının ise yine burada, gelişmiş ekonomilerle ilgili olarak yaptığımız inceleme oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Keynesgil Sistem, Karl Marx, Klasik Sistem, Yeni Makroekonomik Okullar

CLASSICALS, MARX, KEYNES AND AFTER:FROM LAISSEZ-FAÏRE LIBERALIZM UP UNTIL TODAY'S MARKET ECONOMY

ABSTRACT

The focus of this article is the economic regime, which defines the boundaries for economic policy, along with the economic systems, views and models that are presented, as well as actual events and developments in relation with the economic regime. Basically the article has been limited to developed countries and problems of the developing countries, economics regime and model discussions for these countries will not be addressed to avoid expanding the article. However the articles that will be written will find its origin in this article which addresses the developed economies.

---

* Yrd.Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İngilizce İktisat Bölümü,
İletişim: ozlen.birrol@istanbul.edu.tr

Keywords: *Keynes System, Karl Marx, classic System, new Macroeconomic Schools*

1. GİRİŞ

Gelişmiş ülkelerle ilgili incelemeler 18.yüzyıl sonlarında 19.yüzyıl başlarında ortaya atılan Klasik iktisat sistemi ve Klasiklerin önerdiği *laissez-faire* liberalizmi ile başlatılmaktadır. 19.yüzyıl ortalarında ise bu sisteme tam karşıt olarak Marx tarafından ihtilâlcî sosyalizm veya sosyalist sistem ve merkezi planlama tezi ortaya atılmıştır. Bu sistem de kısa bir şekilde ele alındıktan sonra 19.yüzyıl boyunca ortaya çıkan başlıca sorunlar ve bu sorunların çözümü için fiilen ekonomiye devletin yaptığı müdahaleler saptanmaktadır: bebek-sanayi tezi ve uluslararası ticarete göreceli korumacılık; sosyal sorun yani işçi sorunları ve sosyal amaçlarla yapılan müdahaleler, sosyal kanunlar, sosyal sigortalar ve sendikal haklar; en sonunda işsizlik karşısında Keynes tarafından eksik istihdam dengesini açıklayabilen yeni bir makro sistem geliştirilmesi, bu sistem çerçevesinde tam istihdamı sağlayacak maliye ve para politikaları tavsiyeleri, bu tavsiyeler sayesinde konjonktür dalgalarının da geniş ölçüde önlenmesi.

Daha sonra Büyük Dünya Buhranı ve 2. Dünya Savaşından sonra gelişmeler, sosyal devlet ve refah devleti olmaya yönelme ve son olarak günümüzdeki piyasa ekonomisi yine özellikle gelişmiş ülkeler açısından ele alınarak, bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

2. KLASİK İKTİSATÇILAR VE LAISSEZ-FAÏRE LIBERALİZMİ

18.yüzyıl sonlarına doğru Adam Smith (1723-1790, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*:1776) tarafından ortaya atılan, 19.yüzyıl boyunca D.Ricardo (1772-1823, *Principles of Political Economy and Taxation*:1817), John Stuart Mill (1806-1873, *Principles of Political Economy*:1848) ve son olarak Alfred Marshall (1842-1920, *Principles of Economics*:1890) tarafından geliştirilen Klasik iktisadi sistem “evrensel” olmak iddiasını taşıyordu (Schumpeter:1955). Bu sistem ve bu sistemin doğal sonucu olan liberal ekonomik rejim, gelişmiş ve gelişen tüm ülkeler için geçerli sayılmaktaydı. Klasik sistemin, daha önceki yoğun devlet müdahaleliliğine dayanan ve sömürgeciliğe yol açan “merkantilist sistem”e, merkantilizmdeki yoğun müdahalelerin o gün için yeni gelişmeye başlayan tüccar ve sanayicilerin faaliyetlerini de boğmasına karşı bir tepki

olarak çıktığı söylenebilir. Klasik iktisatçılara göre, devletin ekonomik faaliyetlere müdahale etmesine hiçbir gerek yoktur.

2.1. Kaynakların Etkin Dağılımı

Her şeyden önce, rekabet şartları altındaki piyasalarda fiyat mekanizması veya “görünmez el” tüm ekonomik faaliyetleri en etkin biçimde yönlendirebilecektir. Buna göre, kaynaklar ve yatırımlar en etkin şekilde, yani faydası en çok olan, tüketicilerin en çok talep ettikleri ve bu nedenle fiyatları yükselen ekonomik sektörlerle dağılacaktır. Böylece gerek üretim gerek tüketim veya malların mübadelesi aşamasında etkinlik sağlanmış olacak ve toplumun refahı azamileşecektir (Miller, Le Roy ve Meiners:1988).

2.2. Otomatik Tam İstihdam, Ücretler ve Faktör Payları

Emek piyasasında da devletin ya da tekeli işçi sendikalarının ortaya çıkarak ücretlere müdahale etmemesi ve yükseltmemesi gerekir. Çünkü emek piyasasında tam rekabet şartları geçerli olduğunda emek piyasası yine kendiliğinden yani otomatik olarak tam istihdam dengesi verecektir.

Kârlara gelince, üretim sektörlerinde tam rekabet şartlarının var olması, çok sayıda firma ve giriş, çıkış serbestisinin var olması uzun dönemde normal-üstü kârları silecek, müteşebbisler yalnızca normal kârlarla yetineceklerdir. Fiyatlar ise uzun dönemde düşerek, normal kârı da içeren maliyetlere eşit olacaktır. Bu şartlar altında devletin gelir dağılımını değiştirmek, düzeltmek için müdahalelerde bulunmasına bir gerek yoktur. Müdahale aksi sonuçlar doğurur. Örneğin, ücretlerin devlet ya da işçi sendikaları tarafından yükseltilmesi durumunda üretim ve istihdam azalır ve gayri iradi işsizlik ortaya çıkar, faktör paylarına müdahale edilmediğinde ise her üretim faktörü, emek ve müteşebbis dahil, üretime katkıları, yani marjinal verimlilikleri oranında üretimden pay alacaklardır (iktisat literatüründe “Euler Teoremi” olarak bahsedilmektedir; Miller, Le Roy ve Meiners,a.g.e).

2.3. Mukayeseli Üstünlük, Uluslararası İhtisaslaşma, Uluslararası Dış Ticaret Serbestisi ve Otomatik Altın Standardı Teoremi

Klasik iktisatçılara göre dış ticaret de serbest olmalıdır. Bu durumda Adam Smith'e göre mutlak üstünlük şartlarında, Ricardo'ya göre ise, daha genel olan mukayeseli üstünlük şartlarının geçerli olması durumunda dahi uluslar üretimde ihtisaslaşmaya gidecekler, uluslararası ihtisaslaşma ve uluslararası ticaret tüm ülkelerin gelirini ve refahını arttıracaktır (Chacholiades,1978:Bölüm I). Dış ticaretin serbestleştirilmesi durumunda ödemeler bilançosunun bir ülke aleyhine devamlı açık vermesi gibi bir tehlike de söz konusu olamaz. Çünkü Ricardo'nun geliştirdiği "Otomatik Altın Standardı Teoremi"ne göre, herhangi bir ülkedeki dış ticaret açığı ve diğer ülkedeki fazlalık altın giriş çıkışı ve mal fiyatlarındaki değişimler yoluyla kapanır ve dış ödemeler dengesi yeniden oluşur. Dengelerin yeniden oluşması ise yalnızca fiyat değişimleri yoluyla olacaktır; ülkelerin tam istihdam dengesi değişmeyecektir. O dönemlerde ülkeler altın para sistemi uygulamaktaydılar ve paralarının değeri ya da kambiyo kuru ise her zaman sabit kalmaktaydı (Hiç,1994a:BölümIV).

2.4. Klasik İktisatçılar, İşsizlik ve Konjonktür Dalgaları

Klasik iktisat sistemi ve bu sistemin otomatik tam istihdam dengesi varsayımı fiili olaylarla ve bu ülkelerin konjonktür dalgalarıyla karşılaşması durumuyla ters düşüyordu. Klasik iktisatçılar konjonktür dalgalarını para ve banka sistemindeki aksamalarla açıklamaya çalışmışlar ama sonuçta bu konuda pek tatmin edici ve inandırıcı olamamışlardır (Marshall,1923; Hawtrey,1928 ve Pigou,1927).

2.5. Klasik Sistemde ve *Laissez-faire* Liberalizmde Devletin Ekonomik Faaliyetlerdeki Rolü

19.yüzyıl klasik iktisatçıların liberalizmine göre devletin ekonomik faaliyetlere hiç bir müdahalesi söz konusu olmamalıdır.

Bu görüşe göre, devlet sadece adalet, iç ve dış güvenlik gibi klasik fonksiyonları görür. Devletin ekonomik faaliyetler içindeki payı çok küçüktür ve devlet bütçesi daima denk olmalıdır. Para miktarı ise verimlilikte ve üretimdeki artışa paralel olarak ve bu oranda arttırılmalı

böylece uzun dönemde fiyatların düşmesi önlenerek fiyat istikrarı sağlanmalıdır.

3. MARX ve SOSYALİST DİKTATÖRLÜK

3.1. İşçi Sınıfının Sefaleti, Şiddetini Arttıran Konjunktür Dalgaları ve Sosyalist İhtilal

19.yüzyıl başlarından bu yana işçilerin maddi durumlarının giderek bozulması, işsizlik ve “Sosyal Sorun” diye adlandırılan işçi sorunlarının ortaya çıkması, bunun yanında giderek şiddetini arttıran konjunktür dalgaları karşısında Marx ilk olarak Komünist Beyannamesi (1848) ve daha sonra *Das Kapital* ciltleriyle (1.Cilt:1867, 2.Cilt:1885 ve 3.Cilt, Marx’ın ölümünden sonra:1894) sosyalist sistemi getirmiştir (Hiç,1994b:BölümII).

Marx’a göre kapitalist sistemin bünyesinden ve dinamizminden doğan bu sorunlar kaçınılmaz olarak artacak, işsizlik ve işçilerin sefaleti giderek kötüleşecek, konjunktür dalgaları giderek daha şiddetli olacaktır. Sonuçta, bir buhran döneminde, işçi sınıfının yapacağı kanlı bir ihtilâl ile kapitalist sistem yıkılacak ve sosyalist sisteme geçilecektir.

3.2. Üretim Araçlarının Kamuya Devredilmesi ve Merkezi Planlama

Sosyalist sistemde tüm üretim araçları (özellikle toprak ve sermaye) kamulaştırılacak ve üretim işçi sınıfını temsil edecek olan devlet eliyle ve merkezi planlama yoluyla yürütülecektir. Üretim araçlarının kamuya devredilmesi ve merkezi planlama sonucunda, Marx’ın iddialarına göre, sömürü son bulacak, işçi sınıfının refahı yükselecek, konjunktür dalgalanmaları da ortadan kalkacaktır. Görülüyor ki, sosyalist sistemde, laissez-faire kapitalizminin tam tersi olarak, bu kere tüm ekonomik faaliyetler devlet eliyle yürütülecektir.

Marx’a göre olgunlaşmış bir kapitalist ülkede kanlı ihtilâl ve sosyalist sisteme geçiş kaçınılmazdır: Marx ülkelerin olgun kapitalizmden önce sosyalist sisteme geçebileceğini düşünmemiştir. Fakat gelişmesini tamamlayan tüm ülkelerin sosyalist sisteme geçmeleri kaçınılmaz olduğuna

göre, Marx sosyalist sistemi de “evrensel”, yani tüm ülkeler için geçerli kabul etmektedir.

4. 19.YÜZYIL BOYUNCA 2.DÜNYA SAVAŞINA KADARKİ FİİLİ GELİŞMELER, TEORİLER ve DEVLET MÜDAHALE ALANLARI

Fiili olaylar ve gelişmeler ne laissez-faire kapitalizmi olarak adlandıracağımız ve 19.yüzyıl liberalizmi ne de Marx’ın düşündüğü gibi olgunlaşan kapitalist ülkelerde kanlı ihtilâl sonucu sosyalist sistemin gelmesi şeklinde gelişmiştir.

Batı ülkeleri bir taraftan sınai devrimi ve sanayileşmeyi, diğer taraftan siyasi alanda demokrasi rejimini geliştirirken ekonomik rejim alanında ise karşılaşılan çeşitli önemli sorunları çözmek üzere etkin devlet müdahalelerine başvurmuşlar, sorunları geniş ölçüde çözebilmişlerdir. Başlıca sorunlar ve devletin müdahale alanları aşağıda kısaca gözden geçirilmektedir.

4.1. Dış Ticaret Alanında Göreceli Korumacılık ve Bebek-Endüstri İddiası

Laissez-faire rejimine birinci itiraz yine 19.yüzyıl başlarında Alman tarihçi okulundan gelmiştir. Bu okulun önde gelen temsilcisi ve Alman Gümrük Birliğini gerçekleştiren F.List Alman sermayesinin İngiltere’ye oranla geri olduğunu ve Alman sanayiinin gelişme safhasında ve gelişene kadar korunması gerekeceğini savunmuştur (List:1841) List’e göre endüstriler de bebeklik, olgunluk ve son olarak yaşlılık ve ölüm gibi dönemlerden geçer ve bebeklik döneminde dış rekâbetten korunması gerekir. Bu nedenle bu iddia “bebek sanayi iddiası” (infant-industry argument) olarak anılmaktadır. Sonradan John Stuart Mill gibi klasik iktisatçılar da bebek-endüstri iddiasını ve buna göre endüstri gelişene kadar, geçici bir süre için göreceli bir korumacılığı, istisnai hal olarak kabul etmişlerdir. Genel kural olarak dış ticaret serbestisi ise korunmuştur (Schumpeter, a.g.e).

4.2. İşçi Sorunları ya da Sosyal Sorun ve Devlet Müdahaleleri

İkinci ve asıl önemli sorunun, işçilerin durumunun giderek bozulması ve işsizliğin artması, kısaca “İşçi Sorunları” ya da “Sosyal Sorun” oluşturmuştur. *Laissez-faire* kapitalizmini savunan klasik iktisatçılar sosyal sorununun çıkacağını reddediyorlardı. Klasik iktisatçılara göre, her üretim faktörü marjinal verimliliğine göre pay alacak ve ücretin tam rekabet şartlarında piyasada oluşması durumunda ekonomi tam istihdamda dengeye gelecek ve gayri iradi işsizlik ortaya çıkmayacaktı. Buna karşın Marx ise kapitalist sistemde işçilerin sefaletinin giderek artmasının kaçınılmaz olduğunu, devletin kapitalist sınıfın bir aleti olduğu için bu sorunu çözemeyeceğini ve işçi sorununun ancak kanlı bir ihtilâl sonucu sosyalist sisteme geçilmesiyle çözümleneceğini iddia ediyordu.

Fiilen ise gerek aydınlar gerek giderek kuvvetlenen işçi sendikaları gerek demokratik rejim altında devlet, işçi sorununa seyirci kalmamıştır. Böylece işçi sorununun çeşitli müdahalelerle çözümlenmesine çalışılmış ve sonuçta bu başarılmıştır. İlk olarak çıkartılan kanunlarla çocuk işçi istihdamı önlenmiş, bunun yanında çalışma şartları ve çalışma saatlerine nizamlar ve iyileştirmeler getirilmiştir. Ayrıca ilk kere Almanya’da olmak üzere sosyal sigortalar kurulmuştur.

Daha sonra, işçi sendikaları ve toplu pazarlık sistemi geliştirilmiş, işçi sendikaları işveren sendikaları karşısında giderek kuvvet kazanarak ücretlerin zamanla yükseltilmesinde önemli rol oynamışlardır. Diğer taraftan, sermaye artışları ve teknik ilerlemenin getirdiği verimlilik artışları karşısında işverenler de ücretlerin yükseltilmesine katlanabilir duruma gelmişlerdir (Marxist düşünürler ise ücretlerin artışını sömürgecilik ve sömürgecilikten elde edilen fazlanın bir miktar işçilere de dağıtımı olarak yorumlamışlar ve bunun kanlı ihtilâli önlemeyeceğini, sadece geciktireceğini iddia etmişlerdir: Luxemburg, 1912). Böylece, hatta devletin asgari ücretin tespiti dışında, fiilen ücretlerin oluşumunda pek rolü kalmamıştır. Toplu pazarlıklar sonucu kabul edilen ve uygulanan ücret düzeyi genellikle kanuni asgari ücretin üstünde gerçekleşmiştir. Hatırlanacağı gibi, *laissez-faire*’i savunan klasik iktisatçılar işçi sendikalarının kurulmasına ve ücretleri yükseltilmesine karşıydılar; çünkü o zaman gayri iradi işsizlikle karşılaşmış olacaktı. Oysa fiiliyatta yüksek teknik terakki, yatırımlar, sermaye birikimi

ve verimlilik artışı hem ücretlerin yükseltilmesine, hem de istihdamın artırılmasına ve işsizliğin azaltılmasına imkân vermiştir.

4.3. Nüfusla İlgili Gelişmeler ve Teoriler

Sınai devrimin başlarında ve 19.yüzyılın ilk yarısında üretim ve gelirin artması sonucu ölüm oranları düşmeye başlamış, doğum oranları ise yüksek düzeyde ve sabit kaldığı için nüfus artış oranı yükselmiştir. Sonuçta artan nüfus ücretlerin yeniden düşmesinde önemli etken olmuştur. Bu durum, Malthus'un meşhur nüfus kanununu ortaya atmasına yol açmıştır (Malthus, *Essays on the Principle of Population*:1798 ve *Principles of Political Economy*:1820).

Adam Smith'ten sonra D.Ricardo'dan John Stuart Mill'e kadar ilk klasik iktisatçıların çoğu, Malthus nüfus kanununu benimsemişlerdir. Böylece, esaslar D.Ricardo tarafından ve üretim faktörleri paylarının zaman boyunca gelişmesiyle ilgili olarak ortaya atılan bir Klasik Büyüme Modelinden söz edilebilir. Bu modele göre, gerçi ekonomilerde ilk başlarda yatırım, sermaye birikimi ve teknik ilerlemenin etkisiyle üretim ve kişi başına gelir artacaktır. Fakat bu gelir artışı Malthus Nüfus Kanunu uyarınca ölüm oranlarını düşürecek, nüfus artış oranını yükseltecek ve artan nüfus ücretlerin ergeç yeniden asgari fizyolojik düzeye düşmesine yol açacaktır. Bu durumda uzun dönemde ekonomik gelişme duracak, ekonomi durgunluğa girecektir (Klasiklerin büyüme modeli hakkında: Baumol,1959:s.12-21 ve Hiç,1994b: Bölüml).

Buna karşın, Marx Malthus Nüfus Kanununu şiddetle reddetmiş, işçi ücretlerinin asgari fizyolojik düzeyde kalmasının ve işçi sınıfının sefaletinin Malthus Nüfus Kanunundan değil, kapitalist sistemin bünyesinin sonucu olduğunu vurgulamıştır.

Nüfusla ilgili fiili gelişmeler ise 19.yüzyılın ortalarından itibaren değişmeye başlamıştır. Sanayinin, kentleşmenin ve genel kültür ve eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte bu kez doğum oranları ve dolayısıyla nüfus artış oranları düşmeye başlamıştır. Bugün gelişmiş ülkelerde nüfus artışı tamamen durmuş gibidir.

19.yüzyıl sonlarında bu durumu gözleyen Klasik iktisatçı Alfred Marshall (1890) Malthus Nüfus Kanununu tamamen reddetmiştir.

Marshall'a göre, gerek yatırımlar ve sermaye birikimi gerek teknik ilerleme hızı yüksektir ve bu şartlar altında ülkeler liberal ekonomik rejim altında sınırsız büyümeye sahne olabileceklerdir. Uzun dönemdeki bu sınırsız büyüme kısa dönemlere bakıldığında ise devamlı tam istihdam dengesinde olacaktır.

4.4. İşsizlik, Eksik İstihdam Dengesi, Konjonktür Dalgaları ve Keynes

Kapitalist sistemde, yani liberal ekonomik rejim çerçevesinde işsizlik ve konjonktür dalgalanmalarının nedeni uzun süre tam olarak anlaşılammış ve çözüm getirilememiştir. İşsizlik ve konjonktür dalgaları Klasik ekonomik açıklamalara ve sisteme aykırı idi ve işsizliğin işçi sendikaları tekelleri ile, konjonktür dalgalarının ise banka sistemindeki ve para kredi arzındaki aksamalar yoluyla izahı eksik kalıyordu. Buna karşın, kıta Avrupası iktisatçıları konjonktür dalgalanmalarının izahıyla ilgili çeşitli etkenlere temas ediyorlar, fakat sorunu bütün bir ekonomik sistem geliştirmek suretiyle kesin çözüme kavuşturamıyorlardı (Hansen,1951). Marx ve Marxistler ise konjonktür dalgalarının kapitalist sistemin bünyesinden doğduğunu ve kaçınılmaz olduğunu iddia ediyorlardı.

İşsizlik sorununun cevabı 1929-1934 Büyük Dünya Buhranını izleyerek ve 1936'da J.M.Keynes (1883-1946) tarafından verilmiştir (Keynes, 1936). Gelişmiş ekonomilerin bünyesini depresyon dönemi şartları altında inceleyen Keynes bu ülkelerde devlet makro alanda müdahalede bulunmadığı zaman ekonominin efektif talep yetersizliği nedeniyle eksik istihdamda dengeye geleceğini ve gayri iradi işsizliğin ortaya çıkacağını göstermiştir. Keynes böylece yepyeni bir makro ekonomik sistem kurmuş, yani gelişmiş ekonomilerin Klasik iktisatçıların iddia ettiği tarzda değil, başka tarzda işlediğini ifade etmiş ve makro iktisat analizlerinde yeni ve büyük bir çığır açmıştır. Keynes'e göre ekonominin kendi haline bırakıldığında efektif talep yetersizliği nedeniyle eksik istihdamda dengeye gelmesi karşısında, tam istihdam dengesine ulaşmak üzere devletin makro düzeyde müdahalesi gerekecektir. Keynes'e göre tam istihdama ulaşılmasında en etkin yol maliye politikalarıdır (devlet harcamalarının arttırılması, vergi meylinin düşürülmesi). Para politikası (para arzının arttırılması) ise daha az etkindir ve ikincil bir politika aleti olarak kullanılabilir. Keynes'in maliye politikalarının etkinliği hakkındaki görüşü

depresyon dönemi için doğrudur. Fakat, sonraki analizler göstermektedir ki, resesyon dönemlerinde para politikası bu kere maliye politikalarından daha etkin olmaktadır (Hiç,1994b:Bölüm:XXVI).

Keynes'in makro sistemi çerçevesinde ekonomiye devlet tarafından yapılan makro müdahaleler, uygulanan maliye ve para politikaları sonucu bugün konjunktür dalgaları geniş ölçüde önlenmiştir, diyebiliriz. Bu hususta 1929-34 Büyük Dünya Buhranından ve 2. Dünya Savaşını da izleyerek Avrupa ülkelerinin altın para sistemini terk etmelerinin de yardımcı rolü olmuştur. Çünkü altın sisteminde bir ülkedeki buhran kolayca diğer ülkelere sıçramaktaydı. 1929-34 Dünya Buhranı bu şekilde sıçramalarla yaygınlaşmış ve derinleşmişti.

Keynes'i izleyerek iktisatçılar başlıca iki kampa ayrılmışlardır: Keynes ve Keynesgil iktisatçılar, Neo Klasik İktisatçılar. Bu iki ekol arasında ekonominin kendiliğinden tam istihdamı sağlayıp sağlayamayacağı sorunu üzerindeki tartışmalar uzun süre devam etmiştir (Branson,1979 ve Hansen,1951).

Keynes'in sistemini izleyerek ve Keynesgil çarpan ilkesine yatırımların da hızlandırıcı etkisinin (gecikmesiz olarak) ilavesiyle, Harrod (Harrod,1939 ve 1954) ve Domar (Domar,1946 ve 1957) gibi Keynesgil büyüme modelleri geliştirilmiştir. Çarpan ve hızlandırıcının gecikmeli olarak işlemesi ise çarpan hızlandırıcı konjunktür modellerini vermiş ve bu modeller konjunktür dalgalarının açıklanmasında ilk önemli adımı oluşturmuştur (Frisch, Cassel içinde,1933 ve Samuelson,1939). Bu modelleri daha sonra Hicks (Hicks,1950) ve Duesenberry (Duesenberry,1958) gibi, parasal faktörleri de içeren daha karmaşık konjunktür modelleri izlemiştir.

Diğer taraftan, Solow (Solow,1956), Meade (Meade,1961) gibi iktisatçılar ise, faize karşı çok elastik bir yatırım fonksiyonunun varlığı halinde hızlandırıcı etkisinin bertaraf edileceğinden hareketle, ekonominin devamlı tam istihdam dengesinde yürüdüğü, Neo-Klasik büyüme modelleri geliştirmişlerdir.

5. DÜNYA SAVAŞI SONRASI GELİŞMİŞ ÜLKELERLE İLGİLİ GELİŞMELER, REFAH DEVLETİ, SOSYAL DEVLET, PİYASA EKONOMİSİ ve DEVLETİN BUGÜNKÜ EKONOMİK ROLÜ

5.1. Refah Devleti ve Sosyal Devlete Yöneliş

2. Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa ülkeleri OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) öncesi kurulan EPU (European Payments Union), OEEC (Organization for European Economic Cooperation) gibi teşekküller, Dünya Bankası (World Bank, IBRD) ve IMF (International Monetary Fund) ve özellikle ABD'nin Marshall Yardımı sayesinde yeniden imarlarını başararak süratle kalkınmışlardır. Bu süratli onarım, sermaye birikimi, teknik ilerleme ve kalkınmanın verdiği olanaklar başta İskandinav ülkeleri ve Almanya'da olmak üzere "sosyal devlet" veya "refah devleti" olarak adlandırılan uygulamalara geçilmesini mümkün kılmıştır

Sosyal devlet veya refah devletinde gelir dağılımı işçiler ve düşük gelir grupları lehine müterakki gelir vergisi, ücretsiz veya düşük ücretli eğitim yanında işçilere, işsizlere ve düşük gelirlilere tanınan çeşitli imkânların, yardımların ve sosyal sigortaların genişletilmesi, ücretlerin ve yan ödemelerin yükseltilmesi yoluyla düzeltilir. Bu yollarla gelir farkları azaltılır; refahtan tüm sosyal kesitler, tatmin edici düzeyde pay alır ve yararlanır. ABD'de bu ülkenin tarihi gelişmesi gereği sosyal mevzuat daha az yoğun olmakla beraber, bu kere üretimin, teknik ilerleme hızının ve verimliliğin yüksekliği işçi ücretlerinin Avrupaya oranla daha yüksek olması sonucunu doğurmuştur. Bu anlamda, ABD toplumsal tüketim ve refah dönemine Batı Avrupa ülkelerinden daha önce girmiştir (Rustow,1960:73-92).

Japonya ise ellili ve altmışlı yıllarda gelişen ülke durumunda iken süratli kalkınma ve teknik ilerleme sonucu gelişmiş ülke ve hatta "süper ekonomik güç" durumuna ulaşmıştır. Japonya'da ücretler ABD ve Batı Avrupa'ya oranla nispeten daha düşük olmakla beraber bu ülkede firmalar geleneksel olarak personelleri için ömür boyu istihdam ilkesi uygulamaktadırlar. Böylece, Japonya'da işsizlik daima Batı Avrupa ülkelerine ve ABD'ye oranla daha az olmuştur. Japonya ekonomisinin hızlı

gelişmesi, teknik ilerleme hızı ve verimlilik artışı ömür boyu istihdam ilkesinin finansman yönünü bugüne kadar rahat şekilde sağlayabilmiştir.

5.2. Gelişmiş Ülkelerde Son Yıllarda Uygulanan Piyasa Ekonomisi

Fakat bugün baktığımızda gelişmiş ülkelerde bugün uygulanmakta olan piyasa ekonomisinde devletin önemli bir rolü olduğunu görmekteyiz. Herhalde bugün uygulanan piyasa ekonomisinde devletin rolü, devlet yatırımları açısından olmasa dahi, özellikle devlet müdahaleleri, devlet denetimi ve kuralları açısından yoğun sayılabilir. Bu nedenle de 19. yüzyıl *laissez-faire* kapitalizminden çok farklıdır. Hatta özel teşebbüs yanında devletin rolünün mevcut bulunduğunu gören bazı iktisatçılar, örneğin ABD’de dahi ekonominin “karma ekonomi” niteliğinde olduğunu ifade etmişlerdir (Samuelson,1948:Bölüm1). Ancak, karma ekonomi çok defa devlete gereğinden fazla ağırlık verildiği izlenimini uyandırdığı için, bugün bu terim kullanılmamakta, bunun yerine, özel teşebbüsün ve fiyat mekanizmasının ağırlığını vurgulayan “Piyasa Ekonomisi” terimi kullanılmaktadır. Piyasa ekonomisi teriminde özel teşebbüse ağırlık verilmesi ve devletin rolünün azaltılması, bu arada özelleştirme, yine fiyat mekanizmasının temel alınması ve fiyat mekanizmasına yapılacak devlet müdahalelerinin, idari fiyatların ve sübvansiyonların en azlandırılması, dış ticarete miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve gümrük vergileri ve ihracat teşviklerinin asgariye indirilerek dış ticaretin serbestleştirilmesi ve tüm bu yaklaşımlar sonucu devletin küçültülmesi unsurları daha açık bir şekilde anlaşılabilir. Ancak dikkat edilirse, devlet yatırımları ve müdahalesi *laissez-faire* liberalizminde olduğu gibi, tamamen kalkmamakta, fakat en aza indirilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde uygulanan piyasa ekonomisinde devlet yatırımlarının ve devlet müdahalelerinin yeri ve ağırlığı aşağıda kısa bir şekilde incelenmektedir.

5.3 Devlet Yatırımlarının Rolü ve Ağırlığı

Gelişmiş ekonomilerde genellikle devlet sabit yatırımlarının toplam sabit yatırımlar içindeki payı çok düşüktür ve bu oran % 14-18 arasında oynamaktadır (Adler ed. Bird ve Oldman,1964). Bu oran devlet yatırımları

yoluyla kalkınma sürecine giren gelişen ülkelerde ise çok daha yüksektir ve % 30-50 arasında oynamaktadır; hatta bazen % 60'lara çıkmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde genellikle kamu yatırımları sosyal ve verimli alt-yapı alanlarına yönelmiştir. Bu alanlarda da ayrıca özel teşebbüs yatırımlarını bulmak mümkündür (eğitim, sağlık, ulaştırma şebekesi, ulaştırma vasıtaları vb. gibi). Diğer taraftan, tarihi olarak İngiltere, İtalya, Fransa gibi bazı Avrupa ülkelerinde üst-yapı alanlarında da devlet yatırımlarının varlığını görmekteyiz (otomobil üretimi, petrol ve petrokimya, bazı sınai tesisler, telekomünikasyon, havayolları vb.). Bunların dahi altmışlı yıllarda piyasa kuralları çerçevesinde ve kâr amacıyla faaliyet göstermelerini sağlayan yeniden düzenlemeler başarılıdır. Yetmişli yılların sonlarında ise gelişmiş ülkelerde devletler “özelleştirme” yoluyla yukarıda adı geçen alanlardan çekilmeye ve bu alanları özel teşebbüse devretmeye başlamışlardır.

5.4. Devlet Müdahale ve Denetim Alanları

Günümüzde gelişmiş ülkelerde dahi devlet ekonomik faaliyetlere nispeten yoğun şekilde müdahale eder, denetim yapar ve kurallar getirir, bu tür müdahale alanlarından bir listesi aşağıda özet olarak sunulmaktadır.

Tam istihdamın sağlanması veya fiyat istikrarı (enflasyonun önlenmesi) hesaba katıldığında en uygun istihdam ve işsizlik politik seçim noktasına (Bu seçim Phillips Eğrisi analizi yardımıyla anlaşılacaktır.) ulaşılması için makro düzeyde maliye ve para politikaları uygulanması. Bu alanda Keynesgil görüş çerçevesinde maliye ve para politikaları dışında “maliye politikasına dokunmayarak “monetarist-parasal” görüş ve bu görüşe göre yalnızca para politikası uygulanması, veya arz yönünü uyarıcı (örneğin, vergi oranlarını düşürmek yoluyla üretimi ve dolayısıyla toplam vergi hasılatını arttırmak gibi, yeni ve farklı görüş ve politika uygulamalarını da ele alabiliriz (Paya,1994).

- Genel olarak gelir dağılımını düzeltmek, gelir farklarını azaltmak üzere uygulanan müdahale ve politikalar: müterakki gelir vergisi, ücretsiz veya düşük ücretle eğitim, belediye hizmetleri, sosyal yardımlar, vb.
- İşçi sorununu çözümlenmek üzere uygulanan müdahale ve sistemler: çalışma yaşı, çalışma şartları, çalışma saatleri, asgari ücretlerle

ilgili kanunlar yanında sendikal haklar, sendikaların teşkilatı ve toplu pazarlık sistemiyle ilgili düzenlemeler.

- Tekellerin üretimi kısma ve fiyatları yükseltme eğilimleri göz önüne alınarak sektör piyasalarında tekellerin meydana çıkmasını önlemek üzere, anti-tröst ve anti-kartel kanunları uygulanması. Firma birleşmeleri ve satın almalarının devlet tarafından bu açıdan denetimi.

- Yenilikleri ve teknik terakkiyi teşvik etmek üzere, yeni tekniklerin, malların izinsiz kopya edilmesini önleyici tedbirler: marka ve patent koruması ve ilgili kanunlar.

- Yine rekabeti geliştirmek amacıyla küçük ve orta boy firmalara ve yeni teşebbüslere yönelen krediler ihdası ve bunun sübvansiyon yoluyla finansmanı.

- Tarım sektöründe fiyat dalgalanmalarının önlenmesi ve çiftçilerin gelirlerinde istikrarının sağlanması, çiftçilerin gelirlerinin arttırılması için müdahaleler: bazı tarım ürünlerinde taban fiyatları uygulamaları ve asgari düzeyde sübvansiyonlar.

- Tüketicinin korunması, sağlık ve çevre korunmasıyla ilgili tedbirler. Buna göre, üretilen mamullerin kalitesi için standartlar tespiti, bu standartlara uymayan malların üretimine ve sürümüne izin verilmemesi (otomobil vb. taşıt araçlarının egzozları, çevreyi kirletmeyen yakıt, örneğin doğal gaz kullanımı, gıda mallarının sağlık açısından denetimi, ilaçlarda tatmin edici düzeyde deney yapılması ve ilaçların etkinliğinin ve yan etkilerinin belirlenmesi vb. gibi çok çeşitli denetim ve kurallar.

- Rekabet maksadıyla yapılan reklamların gerçek dışı olmaması veya sigara gibi sağlığa zararlı olan maddelerin reklamının yapılması halinde bunun mutlaka belirtilmesi.

- Tasarrufi sahibini korumak, finansal sistemin bozulmasını önlemek üzere banka ve benzeri malî müesseselerin kurulmasının, yatırımlarının ve faaliyetlerinin yakın denetimi.

- Yine tasarrufi sahibini korumak, hisse senedi ve özel tahvil alacak tasarrufi sahiplerinin firmalar tarafından aldatılmasını önlemek üzere, firma bilanço ve kâr ve zarar hesaplarının yeknesak muhasebe yöntemleriyle hazırlanması ve bağımsız, yeminli malî müşavirler tarafından kontrol ettirilmesi.

- Dış ticarete istisnai veya düşük düzeyde de olsa, milli sanayiın ithalata karşı göreceli biçimde korunması veya ihracatın üretim ve yatırım bazında teşviki; ihracat sigortası yanında ihracata yönelik yatırımlara kredi, düşük faiz vb. teşvikler verilmesi.

6. SONUÇ

Marx'ın ihtilâlcî sosyalizmi veya sosyalist diktatörlük ve merkezi planlama gelişmiş ülkelerde gerçekleşmemiş ve komünist rejimi uygulayan ülkelerin büyük çoğunda bugün bu ekonomik ve siyasî rejim çökmüştür; fakat bugün uygulanan ekonomik rejim ve piyasa ekonomisi *laissez-faire* liberalizminden de çok farklıdır. Bu rejimde bugün devlete kamu yatırımları yanında ve bu yatırımlardan ziyade çok yoğun müdahale ve denetim görevi oluşmaktadır. Bu müdahaleler 19.yüzyıl boyunca ve 2. Dünya Savaşına kadar ortaya çıkmış olan çok önemli müdahale alanları yanında piyasalarda rekâbeti oluşturmak, tüketiciyi korumak, tasarrufi sahibini korumak gibi amaçları da içine almaktadır. O halde, bugünkü piyasa ekonomisini *laissez-faire* liberalizminin basit bir uzantısı saymak kanaatimce mümkün değildir. Bununla beraber, bu müdahaleler gereğinde fazla olduğunda asgari ve optimal noktalara doğru çekilmelidir. Fazla devlet yatırımları ise özelleştirme yoluyla tasfiye edilmelidir.

KAYNAKÇA

- John F.ADLER, "Fiscal Policy in a Developing Country", ed. R.Bird ve O.Oldman, Readings in Taxation in Developing Countries, Baltimore 1964.
- AKBANK, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1973-1978, İstanbul 1980.
- W.J. BAUMOL, Economic Dynamics, 1959.
- BIAR VE KONRAD ADENAUER VAKFI, Sosyal Piyasa Ekonomisi Semineri, Kızılcahamam, 16-18 Kasım 1988.
- William H. BRANSON, Macroeconomic Theory and Policy, New York 1979.
- M. CHACOLIADIS, International Trade Theory and Policy, Singapore 1978.
- E.D. DOMAR, ilk makalesi: 1946. Tüm makaleler: Essays in the Theory of Economic Growth, New York, 1957.
- J.S. DUESENBERY, Business Cycles and Economic Growth, New York, 1958.
- Hüsnü ERKAN, Sosyal Piyasa Ekonomisi, Konrad Adenauer Vakfı, İzmir 1987.
- Ragnar FRISH, "Propagation Problems and Impulse Problems in Dynamic Economics", Essays in Honour of Gustav Cassel içinde, 1933.
- Alvin HANSEN, Business Cycles and National Income, New York, 1951.
- R.F. HARROD, "An Essay in Dynamic Theory", The Economic Journal, Mart 1939.

- R.F. HARROD, *Towards a Dynamic Economics*, Londra 1954.
R.G. HAWTREY, *Currency and Credit*, 1928
J.R. HICKS, *A Contribution to the Theory of the Trade Cycle*, Londra 1950.
Mükerrem HİÇ, *Kapitalizm, Sosyalizm, Karma Ekonomi ve Türkiye*, 3.baskı, İstanbul.
Mükerrem HİÇ, *Para Teorisi ve Politikası*, İstanbul 1994.
Mükerrem HİÇ, *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, İstanbul 1994.
Süreyya HİÇ, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul 1994.
Gülten KAZGAN, *İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul 1969.
Ekonomide Dışa Açık Büyüme, 2.baskı, İstanbul 1988.
Yeni Ekonomik Düzen'de Türkiye'nin Yeri, İstanbul 1994.
Paul KENNEDY, *Preparing for the Twenty-First Century*, Toronto 1993.
Ahmet KILIÇBAY, *Türkiye'de Piyasa Ekonomisi*, İstanbul 1985.
Ahmet KILIÇBAY, *Türk Ekonomisi*, İstanbul 1984.
F. LIST, *Das Nationale System der Politischen Ökonomie*, 1841.
Rosa LUXEMBURG, İngilizce çeviri: *Accumulation of Capital, Contribution to the Economic Explanation of Imperialism*, 1912.
Alfred MARSHALL, *Money, Credit and Commerce*, 1923.
J.E. MEADE, *A Neo-Classical Theory of Economic Growth*, Londra 1961.
R. MILLER, M. LE ROY ve R.E. MEINER *Intermediate Microeconomics*, New York 1988.
J. NAISBITT ve P. ABURDENE, *Mega Trends 2000*, New York 1990.
Merih PAYA, *Para Teorisi ve Politikası*, 1994.
A.C. PIGOU, *Industrial Fluctuations*, 1927.
W.W. RUSTOW, *Stages of Economic Growth*, New York 1960.
Paul SAMUELSON, "Interaction between the Multiplier Analysis and the Principle of Acceleration", *Review of Economic Statistics*, Mayıs 1939.
R.M. SOLOW, "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics*, Şubat 1956.
T.O.B.B., *Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye*, Ankara 1981.
TÜSİAD, *Piyasa Ekonomisi*, İstanbul 2010.